

ZALECENIA

ZALECENIE KOMISJI (UE) 2023/681

z dnia 8 grudnia 2022 r.

w sprawie praw procesowych osób podejrzanych i oskarżonych podlegających tymczasowemu aresztowaniu oraz materialnych warunków pozbawienia wolności

KOMISJA EUROPEJSKA,

uwzględniając Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, w szczególności jego art. 292,

a także mając na uwadze, co następuje:

- (1) Zgodnie z art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Art. 1, 4 i 6 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej (Karta) stanowią, że godność człowieka jest nienaruszalna, że nikt nie może być poddany torturom ani niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu oraz że każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. W art. 7 i 24 Karty zapisano prawo do życia rodzinnego i prawa dziecka. Art. 21 Karty stanowi, że zakazana jest wszelka dyskryminacja. W art. 47 i 48 Karty uznano prawo do skutecznego środka prawnego i dostępu do bezstronnego sądu, a także domniemanie niewinności i prawo do obrony. Art. 52 Karty stanowi, że wszelkie ograniczenia w korzystaniu z uznanych w niej praw podstawowych muszą być przewidziane ustawą i szanować istotę tych praw i wolności, jak również zasady konieczności i proporcjonalności.
- (2) Państwa członkowskie są już prawnie związane istniejącymi instrumentami Rady Europy w zakresie praw człowieka i zakazu tortur oraz zakazu niehumanitarnego lub poniżającego traktowania, w szczególności Konwencją o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (EKPC), protokołami do tej Konwencji, orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz Europejską konwencją o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu z 1987 r. Wszystkie państwa członkowskie są ponadto stronami Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania.
- (3) Wzięto również pod uwagę szereg niewiążących prawnie instrumentów, które bardziej szczegółowo dotyczą praw osób pozbawionych wolności, w szczególności: na szczeblu Organizacji Narodów Zjednoczonych – Wzorcowe reguły minimalne postępowania z więźniami (Reguły Nelsona Mandeli) oraz Wzorcowe reguły minimalne Narodów Zjednoczonych dotyczące środków o charakterze nieizolacyjnym; jak również – na szczeblu Rady Europy – zalecenie Rec(2006)2-Rev w sprawie Europejskich Reguł Więziennych; zalecenie Rec(2006)13 w sprawie przetrzymywania w areszcie, warunków takiego przetrzymywania oraz zagwarantowania ochrony przed nadużyciami; zalecenie CM/Rec(2017)3 w sprawie europejskich reguł dotyczących sankcji i środków wspólnotowych; zalecenie CM/Rec(2014)4 w sprawie dozoru elektronicznego; zalecenie (2010)1 w sprawie przyjętych przez Radę Europy zasad zwolnienia warunkowego oraz białą księgę w sprawie przeludnienia w zakładach karnych.
- (4) Ponadto istnieją inne instrumenty dotyczące szczególnych grup osób pozbawionych wolności, w szczególności: na szczeblu Organizacji Narodów Zjednoczonych – Reguły NZ w dziedzinie ochrony osób nieletnich pozbawionych wolności oraz Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z kobietami skazanymi na karę pozbawienia wolności i środków nieizolacyjnych dla przestępców płci żeńskiej (reguły z Bangkoku); Konwencja o prawach dziecka; jak również – na szczeblu Rady Europy – zalecenie CM/Rec(2008)11 w sprawie europejskich zasad stosowanych wobec młodocianych przestępców, wobec których zastosowano sankcje lub środki; zalecenie CM/Rec(2018)5 w sprawie dzieci rodziców osadzonych w zakładach karnych; zalecenie CM/Rec(2012)12 w sprawie obcokrajowców przebywających w więzieniu; jak również – na międzynarodowym szczeblu pozarządowym – zasady stosowania międzynarodowego prawa praw człowieka w stosunku do orientacji seksualnej oraz tożsamości płciowej (zasady z Yogyakarty), opracowane przez Międzynarodową Komisję Prawników i Międzynarodową Służbę Praw Człowieka.

- (5) Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, w wyroku w sprawie Aranyosi/Căldăraru i w wyrokach następczych ⁽¹⁾, uznał znaczenie warunków pozbawienia wolności w kontekście wzajemnego uznawania i funkcjonowania decyzji ramowej Rady 2002/584/WSiSW ⁽²⁾ w sprawie europejskiego nakazu aresztowania. Europejski Trybunał Praw Człowieka wydał również orzeczenie w sprawie wpływu złych warunków pozbawienia wolności na funkcjonowanie europejskiego nakazu aresztowania ⁽³⁾.
- (6) W konkluzjach Rady z grudnia 2018 r. w sprawie propagowania wzajemnego uznawania orzeczeń poprzez zwiększanie wzajemnego zaufania zachęcono państwa członkowskie do stosowania środków alternatywnych wobec pozbawienia wolności, co pozwoli ograniczyć liczbę osób przebywających w obiektach penitencjarnych i tym samym pomoże realizować cele resocjalizacyjne, a także będzie stanowić odpowiedź na fakt, że do osłabiania wzajemnego zaufania często przyczyniają się złe warunki panujące w więzieniach i problem przepelnionych ośrodków detencyjnych ⁽⁴⁾.
- (7) W konkluzjach Rady z grudnia 2019 r. w sprawie środków alternatywnych wobec pozbawienia wolności państwa członkowskie zobowiązały się do podjęcia szeregu działań w obszarze pozbawienia wolności na szczeblu krajowym, takich jak przyjęcie środków alternatywnych wobec pozbawienia wolności ⁽⁵⁾.
- (8) W konkluzjach Rady z czerwca 2019 r. w sprawie zapobiegania i zwalczania radykalizacji w więzieniach oraz postępowania z przestępcami skazanymi za terroryzm i brutalny ekstremizm po ich zwolnieniu państwa członkowskie zobowiązały się do pilnego wdrożenia skutecznych środków w tym zakresie ⁽⁶⁾.
- (9) Od kilku lat Parlament Europejski wzywa Komisję do podjęcia działań w celu rozwiązania problemu materialnych warunków pozbawienia wolności i zapewnienia, aby tymczasowe aresztowanie pozostało środkiem wyjątkowym stosowanym zgodnie z zasadą domniemania niewinności. Wniosek ten powtórzono w sprawozdaniu Parlamentu Europejskiego w sprawie europejskiego nakazu aresztowania ⁽⁷⁾.
- (10) Na wniosek Komisji i dzięki jej finansowaniu Agencja Praw Podstawowych opracowała bazę danych o warunkach pozbawienia wolności, która została uruchomiona w grudniu 2019 r. i jest publicznie dostępna ⁽⁸⁾. W bazie danych dotyczących warunków pozbawienia wolności Agencja zestawia informacje na temat warunków pozbawienia wolności we wszystkich państwach członkowskich. W oparciu o normy krajowe, unijne i międzynarodowe, orzecznictwo i sprawozdania monitorujące, informuje o wybranych podstawowych aspektach warunków pozbawienia wolności, w tym o powierzchni celi, warunkach sanitarnych, dostępie do opieki zdrowotnej i ochrony przed przemocą.
- (11) Z dostępnych danych statystycznych dotyczących europejskiego nakazu aresztowania wynika, że od 2016 r. w niemal 300 przypadkach państwa członkowskie odmówiły wykonania nakazu lub je opóźniły z przyczyn związanych z rzeczywistym ryzykiem naruszenia praw podstawowych, również ze względu na nieodpowiednie materialne warunki pozbawienia wolności ⁽⁹⁾.
- (12) Krajowe organy sądowe zwróciły się o bardziej konkretne wytyczne dotyczące postępowania w takich przypadkach. Praktycy wskazali problemy dotyczące braku harmonizacji, rozproszenia i braku jasności norm dotyczących pozbawienia wolności w całej Unii jako wyzwanie dla współpracy wymiarów sprawiedliwości w sprawach karnych ⁽¹⁰⁾.

⁽¹⁾ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 5 kwietnia 2016 r., Aranyosi i Căldăraru, C-404/15 i C-659/15 PPU, ECLI:EU:C:2016:198. Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 25 lipca 2018 r., Generalstaatsanwaltschaft, C-220/18 PPU, ECLI:EU:C:2018:589, oraz wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 15 października 2019 r., Dumitru-Tudor Dorobantu, C-128/18, ECLI:EU:C:2019:857.

⁽²⁾ Decyzja ramowa Rady 2002/584/WSiSW z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między państwami członkowskimi (Dz.U. L 190 z 18.7.2002, s. 1).

⁽³⁾ *Bivolaru i Moldovan przeciwko Francji*, wyrok z dnia 25 marca 2021, 40324/16 i 12623/17.

⁽⁴⁾ <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14540-2018-INIT/PL/pdf>

⁽⁵⁾ <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14075-2019-INIT/en/pdf>

⁽⁶⁾ <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9727-2019-INIT/pl/pdf>

⁽⁷⁾ Rezolucja (2019/2207(INI)) z dnia 20 stycznia 2021 r.

⁽⁸⁾ Zob. <https://fra.europa.eu/en/databases/criminal-detention>

⁽⁹⁾ W okresie 2016–2019. Aby uzyskać dodatkowe informacje, zob. https://ec.europa.eu/info/publications/replies-questionnaire-quantitative-information-practical-operation-european-arrest-warrant_en

⁽¹⁰⁾ Dziewiąta runda wzajemnych ocen i konkluzje z konferencji wysokiego szczebla w sprawie europejskiego nakazu aresztowania zorganizowanej przez niemiecką prezydentkę w Radzie Unii Europejskiej we wrześniu 2020 r.

- (13) Połowa państw członkowskich, które przedstawiły Komisji dane statystyczne dotyczące liczby osób pozbawionych wolności, wskazała, że w ich ośrodkach detencyjnych występuje problem przeludnienia, a wskaźnik obłożenia przekracza 100 %. Także nadmierne lub niepotrzebne stosowanie tymczasowego aresztowania oraz zbyt długi jego okres przyczyniają się do zjawiska przeludnienia ośrodków detencyjnych, co poważnie utrudnia poprawę warunków pozbawienia wolności.
- (14) Pomiedzy państwami członkowskimi istnieją znaczne rozbieżności w zakresie ważnych aspektów tymczasowego aresztowania, takich jak stosowanie go jako ostateczności i kontrola decyzji w sprawie tymczasowego aresztowania ⁽¹¹⁾. Maksymalny okres tymczasowego aresztowania również różni się w poszczególnych państwach członkowskich i wynosi od mniej niż jednego roku do ponad pięciu lat ⁽¹²⁾. W 2020 r. średnia długość tymczasowego aresztowania w poszczególnych państwach członkowskich wynosiła od 2 do 13 miesięcy ⁽¹³⁾. Liczba tymczasowo aresztowanych jako odsetek całej populacji więziennej również znacząco się różni w poszczególnych państwach członkowskich i wynosi od poniżej 10 % do ponad 40 % ⁽¹⁴⁾. Tak duże rozbieżności wydają się nieuzasadnione we wspólnej unijnej przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości.
- (15) W ostatnich sprawozdaniach Europejskiego Komitetu Rady Europy do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu zwrócono uwagę na pewne utrzymujące się poważne problemy w niektórych państwach członkowskich, takie jak złe traktowanie, nieprzystosowanie ośrodków detencyjnych, jak również brak wartościowych zajęć i odpowiedniego świadczenia opieki zdrowotnej.
- (16) Ponadto Europejski Trybunał Praw Człowieka nadal sądzi państwa członkowskie za naruszenie art. 3 lub 5 EKPC w kontekście pozbawienia wolności.
- (17) Ponieważ istnieje wiele zaleceń opracowanych przez organizacje międzynarodowe w dziedzinie pozbawienia wolności w sprawach karnych, mogą one nie zawsze być łatwo dostępne dla poszczególnych sędziów i prokuratorów w państwach członkowskich, którzy muszą ocenić warunki pozbawienia wolności przed podjęciem decyzji w kontekście europejskiego nakazu aresztowania lub na szczeblu krajowym.
- (18) W Unii, a w szczególności w przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, aby wzmocnić wzajemne zaufanie między państwami członkowskimi oraz ułatwić wzajemne uznawanie wyroków i orzeczeń sądowych konieczne są szczegółowe unijne normy minimalne, mające zastosowanie w równym stopniu do systemów pozbawienia wolności wszystkich państw członkowskich.

⁽¹¹⁾ Zob. Dyrekcja Generalna ds. Sprawiedliwości i Konsumentów, Prawa osób podejrzanych i oskarżonych tymczasowo aresztowanych (badanie rozpoznawcze): sprawozdanie końcowe, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, 2022 r., <https://data.europa.eu/doi/10.2838/293366>; Dyrekcja Generalna ds. Sprawiedliwości i Konsumentów, Prawa osób podejrzanych i oskarżonych tymczasowo aresztowanych (badanie rozpoznawcze). Załącznik 2, zestawienia dotyczące poszczególnych państw, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, 2022 r., <https://data.europa.eu/doi/10.2838/184080>.

⁽¹²⁾ Mniej niż rok w Austrii, Niemczech, Danii, Estonii, Szwecji, na Łotwie i w Słowacji; od roku do dwóch lat w Bułgarii, Grecji, na Litwie, Malcie, w Polsce i Portugalii; od dwóch do pięciu lat w Czechach, Francji, Hiszpanii, Chorwacji i na Węgrzech; ponad pięć lat we Włoszech i w Rumunii; brak ograniczeń czasowych w Belgii, na Cyprze, w Finlandii, Irlandii, Luksemburgu i Niderlandach.

⁽¹³⁾ W 2020 r. od nieco poniżej dwóch i pół miesiąca na Malcie do prawie trzynastu miesięcy w Słowenii. Średnia w poszczególnych państwach członkowskich: Austria – 2,9 miesiąca; Bułgaria – 6,5 miesiąca; Czechy – 5,1 miesiąca; Estonia – 4,7 miesiąca; Finlandia – 3,7 miesiąca; Grecja – 11,5 miesiąca; Węgry – 12,3 miesiąca; Irlandia – 2,5 miesiąca; Włochy – 6,5 miesiąca; Litwa – 2,8 miesiąca; Luksemburg – 5,2 miesiąca; Malta – 2,4 miesiąca; Niderlandy – 3,7 miesiąca; Portugalia – 11 miesięcy; Rumunia – 5,3 miesiąca; Słowacja – 3,9 miesiąca; Słowenia – 12,9 miesiąca; Hiszpania – 5,9 miesiąca. Brak danych za 2020 r. w odniesieniu do Belgii, Danii, Francji, Łotwy, Polski, Niemiec, Chorwacji, Cypru i Szwecji.

⁽¹⁴⁾ Poniżej 10 % w Bułgarii, Czechach i Rumunii oraz ponad 45 % w Luksemburgu w 2019 r.

- (19) W celu wzmocnienia wzajemnego zaufania państw członkowskich do systemów sądownictwa karnego poszczególnych krajów, a tym samym poprawy wzajemnego uznawania orzeczeń w sprawach karnych, przyjęto już w szczególności następujące sześć środków dotyczących praw procesowych w postępowaniach karnych: dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/64/UE⁽¹⁵⁾, 2012/13/UE⁽¹⁶⁾, 2013/48/UE⁽¹⁷⁾, (UE) 2016/343⁽¹⁸⁾, (UE) 2016/800⁽¹⁹⁾ i (UE) 2016/1919⁽²⁰⁾ oraz zalecenie Komisji z dnia 27 listopada 2013 r. w sprawie gwarancji procesowych dla osób wymagających szczególnego traktowania podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym⁽²¹⁾. Celem tych środków jest zapewnienie przestrzegania w postępowaniach karnych praw procesowych osób podejrzanych lub oskarżonych, również w przypadku zastosowania tymczasowego aresztowania. W tym celu dyrektywy te zawierają szczególne gwarancje proceduralne dla pozbawionych wolności osób podejrzanych i oskarżonych. Dyrektywa (UE) 2016/800 zawiera przepisy szczegółowe dotyczące warunków tymczasowego aresztowania dzieci mające na celu ochronę ich dobrostanu w przypadku zastosowania takiego środka przymusu. Konieczne jest uzupełnienie norm dotyczących praw procesowych ustanowionych w tych dyrektywach oraz w zaleceniu z 2013 r., a także – w przypadku dyrektywy (UE) 2016/800 – odpowiednich norm dotyczących materialnych warunków pozbawienia wolności w przypadku dzieci, wobec których zastosowano tymczasowe aresztowanie.
- (20) Komisja zamierza skonsolidować i wykorzystać te normy minimalne ustanowione w ramach Rady Europy, jak również w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Dlatego konieczne jest dokonanie przeglądu wybranych minimalnych norm dotyczących praw procesowych osób podejrzanych i oskarżonych podlegających tymczasowemu aresztowaniu oraz materialnych warunków pozbawienia wolności w obszarach priorytetowych, które są kluczowe dla współpracy wymiarów sprawiedliwości państw członkowskich w sprawach karnych.
- (21) Jeżeli chodzi o prawa procesowe osób podejrzanych i oskarżonych podlegających tymczasowemu aresztowaniu, wytyczne zawarte w niniejszym zaleceniu powinny obejmować kluczowe normy dotyczące stosowania tymczasowego aresztowania jako ostateczności i środków alternatywnych wobec pozbawienia wolności, podstaw tymczasowego aresztowania, wymogów w zakresie podejmowania decyzji przez organy sądowe, okresowych przeglądów dotyczących tymczasowego aresztowania, wysłuchania osób podejrzanych lub oskarżonych w kontekście decyzji dotyczących tymczasowego aresztowania, skutecznych środków odwoławczych i prawa do odwołania, długości tymczasowego aresztowania oraz odliczeń uznanego czasu tymczasowego aresztowania od prawomocnie orzeczonej kary.
- (22) W zakresie materialnych warunków pozbawienia wolności należy zapewnić wytyczne dotyczące kluczowych standardów w zakresie zakwaterowania, rozmieszczenia osób pozbawionych wolności, higieny i warunków sanitarnych, żywienia, systemu ćwiczeń i zajęć poza celą, pracy i edukacji, opieki zdrowotnej, zapobiegania przemocy i złemu traktowaniu, kontaktu ze światem zewnętrznym, dostępu do pomocy prawnej, procedur składania wniosków i skarg oraz inspekcji i monitorowania. Ponadto należy zapewnić wytyczne dotyczące ochrony praw osób, dla których pozbawienie wolności stanowi szczególnie trudną sytuację, takich jak kobiety, dzieci, osoby z niepełnosprawnościami lub cierpiące na poważne schorzenia, osoby LGBTIQ i cudzoziemcy, a także wytyczne dotyczące zapobiegania radykalizacji postaw w więzieniach.

⁽¹⁵⁾ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/64/UE z dnia 20 października 2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym (Dz.U. L 280 z 26.10.2010, s. 1).

⁽¹⁶⁾ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/13/UE z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym (Dz.U. L 142 z 1.6.2012, s. 1).

⁽¹⁷⁾ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności (Dz.U. L 294 z 6.11.2013, s. 1).

⁽¹⁸⁾ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym (Dz.U. L 65 z 11.3.2016, s. 1).

⁽¹⁹⁾ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/800 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzаныmi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym (Dz.U. L 132 z 21.5.2016, s. 1).

⁽²⁰⁾ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1919 z dnia 26 października 2016 r. w sprawie pomocy prawnej z urzędu dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym oraz dla osób, których dotyczy wnioski w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania (Dz.U. L 297 z 4.11.2016, s. 1).

⁽²¹⁾ Dz.U. C 378 z 24.12.2013, s. 8.

- (23) Tymczasowe aresztowanie powinno być zawsze stosowane jako ostateczność, w oparciu o indywidualną ocenę każdego przypadku. W miarę możliwości należy udostępnić i stosować jak najszerszy zakres mniej restrykcyjnych środków alternatywnych wobec pozbawienia wolności (środki alternatywne). Państwa członkowskie powinny również zapewnić, aby decyzje o tymczasowym aresztowaniu nie miały charakteru dyskryminacyjnego i nie były automatycznie stosowane wobec osób podejrzanych i oskarżonych na podstawie pewnych cech tych osób, takich jak ich obce obywatelstwo.
- (24) Odpowiednie materialne warunki pozbawienia wolności mają fundamentalne znaczenie dla zabezpieczenia praw i godności osób pozbawionych wolności oraz zapobiegania naruszeniom zakazu tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (złego traktowania).
- (25) Aby zagwarantować odpowiednie warunki podczas odbywania kary pozbawienia wolności, państwa członkowskie powinny zapewnić każdemu zatrzymanemu minimum osobistej przestrzeni życiowej zgodnie z zaleceniami europejskiego komitetu ds. zapobiegania torturom (CPT) oraz z orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.
- (26) Osoby pozbawione wolności są szczególnie narażone na przemoc i złe traktowanie, a także na izolację społeczną. Aby zapewnić ich bezpieczeństwo i wspierać ich ponowną integrację społeczną, podczas rozmieszczania i rozdzielania osób pozbawionych wolności należy uwzględnić różnice w systemach pozbawienia wolności, którym osoby te podlegają, a także potrzebę zapewnienia ochrony osobom w szczególnie trudnej sytuacji.
- (27) W ramach systemu pozbawienia wolności nie należy bezpodstawnie ograniczać swobody poruszania się osób pozbawionych wolności w obrębie ośrodka detencyjnego oraz ich dostępu do ćwiczeń, przestrzeni na świeżym powietrzu, wartościowych zajęć i interakcji społecznych, aby umożliwić im zachowanie zdrowia fizycznego i psychicznego oraz propagować ich ponowną integrację społeczną.
- (28) Ofiary przestępstw popełnionych w ośrodkach detencyjnych często mają ograniczony dostęp do wymiaru sprawiedliwości, mimo że państwa członkowskie są zobowiązane do zapewnienia skutecznych środków odwoławczych w przypadkach, gdy prawa tych osób zostały naruszone. Zgodnie z celami Strategii UE w zakresie praw ofiar (2020–2025) zaleca się, aby państwa członkowskie zapewniły skuteczne środki odwoławcze w przypadku naruszenia praw osób pozbawionych wolności, a także środki ich ochrony i wsparcia. Pomoc prawna oraz mechanizmy składania wniosków i skarg powinny być łatwo dostępne, poufne i skuteczne.
- (29) Państwa członkowskie powinny uwzględniać szczególne potrzeby poszczególnych grup osób pozbawionych wolności – w tym kobiet, dzieci, osób starszych, osób z niepełnosprawnościami lub cierpiących na poważne schorzenia, osób LGBTIQ, osób wywodzących się z mniejszości rasowych lub etnicznych oraz cudzoziemców – we wszystkich decyzjach dotyczących pozbawienia ich wolności. W szczególności w przypadku pozbawienia wolności dzieci należy zawsze brać pod uwagę przede wszystkim dobro dziecka.
- (30) W odniesieniu do przestępców skazanych za terroryzm i brutalny ekstremizm państwa członkowskie powinny stosować skuteczne środki zapobiegania radykalizacji postaw w zakładach karnych oraz wdrażania strategii resocjalizacji i ponownej integracji społecznej, uwzględniając zagrożenie, jakie stanowią przestępcy skazani za terroryzm i brutalny ekstremizm lub przestępcy zradykalizowani podczas odbywania kary pozbawienia wolności, a także fakt, że wielu z tych przestępców zostanie zwolnionych w krótkim czasie.
- (31) Niniejsze zalecenie zawiera wyłącznie przegląd wybranych norm i należy je rozpatrywać z uwzględnieniem bardziej szczegółowych wytycznych zawartych w standardach Rady Europy oraz w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz bez uszczerbku dla tych wytycznych. Niniejsze zalecenie pozostaje także bez uszczerbku dla obowiązujących przepisów prawa Unii oraz ich dalszego rozwoju. Pozostaje również bez uszczerbku dla wiążącej wykładni prawa Unii, której może dokonać Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej.
- (32) Niniejsze zalecenie powinno również ułatwić wykonywanie europejskich nakazów aresztowania zgodnie z decyzją ramową 2002/584/WSiSW oraz uznawanie i wykonywanie wyroków zgodnie z decyzją ramową Rady 2008/909/WSiSW⁽²²⁾ o stosowaniu zasady wzajemnego uznawania do wyroków skazujących na karę pozbawienia wolności lub inny środek polegający na pozbawieniu wolności.

⁽²²⁾ Decyzja ramowa Rady 2008/909/WSiSW z dnia 27 listopada 2008 r. o stosowaniu zasady wzajemnego uznawania do wyroków skazujących na karę pozbawienia wolności lub inny środek polegający na pozbawieniu wolności – w celu wykonania tych wyroków w Unii Europejskiej (Dz.U. L 327 z 5.12.2008, s. 27).

- (33) W ramach niniejszego zalecenia respektowane i propagowane są prawa podstawowe uznane w Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej. W szczególności celem niniejszego zalecenia jest promowanie poszanowania godności ludzkiej, prawa do wolności, prawa do życia rodzinnego, praw dziecka, prawa do skutecznego środka odwoławczego i dostępu do bezstronnego sądu, a także domniemania niewinności i prawa do obrony.
- (34) Zawarte w niniejszym zaleceniu odniesienia do odpowiednich środków zapewniających osobom z niepełnosprawnościami skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości należy rozumieć w świetle praw i obowiązków wynikających z Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, której stronami są Unia Europejska i wszystkie jej państwa członkowskie. Ponadto należy zapewnić, aby osoby z niepełnosprawnościami pozbawione wolności w postępowaniu karnym były na równi z innymi uprawnione do gwarancji zgodnie z prawem międzynarodowym praw człowieka oraz traktowane zgodnie z celami i zasadami Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, w tym poprzez zapewnienie racjonalnych dostosowań do ich specjalnych potrzeb oraz dostępności,

PRZYJMUJE NINIEJSZE ZALECENIE:

CEL ZALECENIA

- (1) Niniejsze zalecenie zawiera wytyczne dla państw członkowskich dotyczące wdrożenia skutecznych, odpowiednich i proporcjonalnych środków w celu wzmocnienia praw wszystkich pozbawionych wolności osób podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym, zarówno w odniesieniu do praw procesowych osób podlegających tymczasowemu aresztowaniu, jak i do materialnych warunków pozbawienia wolności, w celu zapewnienia, aby osoby pozbawione wolności były traktowane z godnością, aby ich prawa podstawowe były przestrzegane oraz aby pozbawienie ich wolności było wyłącznie ostatecznością.
- (2) W niniejszym zaleceniu konsoliduje się normy ustanowione w ramach istniejącej polityki na szczeblu krajowym, unijnym i międzynarodowym w zakresie praw osób pozbawionych wolności w postępowaniu karnym, które mają kluczowe znaczenie w kontekście współpracy wymiarów sprawiedliwości państw członkowskich w sprawach karnych.
- (3) Państwa członkowskie mogą rozszerzyć zakres wytycznych określonych w niniejszym zaleceniu w celu zapewnienia wyższego poziomu ochrony. Taki wyższy poziom ochrony nie powinien stanowić przeszkody we wzajemnym uznawaniu orzeczeń sądowych, które te wytyczne mają ułatwiać. Poziom ochrony nigdy nie powinien być niższy niż poziom wynikający z norm określonych w Karcie lub EKPC, zgodnie z ich wykładnią dokonaną w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

DEFINICJE

- (4) Zgodnie z niniejszym zaleceniem „tymczasowe aresztowanie” należy rozumieć jako każdy okres pozbawienia wolności osoby podejrzanej lub oskarżonej w postępowaniu karnym zarządzony przez organ sądowy i poprzedzający wydanie wyroku skazującego. Nie powinno ono obejmować początkowego pozbawienia wolności dokonanego przez funkcjonariusza policji lub funkcjonariusza organów ścigania (lub przez jakąkolwiek inną osobę upoważnioną do takiego działania) w celu przesłuchania lub zatrzymania osoby podejrzanej lub oskarżonej do czasu podjęcia decyzji o tymczasowym aresztowaniu.
- (5) Zgodnie z niniejszym zaleceniem „środki alternatywne” należy rozumieć jako mniej restrykcyjne środki alternatywne wobec pozbawienia wolności.
- (6) Zgodnie z niniejszym zaleceniem termin „osoba pozbawiona wolności” należy rozumieć jako obejmujący osoby pozbawione wolności w wyniku tymczasowego aresztowania oraz osoby skazane odbywające karę pozbawienia wolności. Przez „ośrodek detencyjny” należy rozumieć każdy zakład karny lub inny ośrodek przeznaczony do przetrzymywania osób pozbawionych wolności zdefiniowanych w niniejszym zaleceniu.
- (7) Zgodnie z niniejszym zaleceniem „dziecko” należy rozumieć jako osobę, która nie ukończyła 18 lat.

- (8) Zgodnie z niniejszym zaleceniem „młodą osobę dorosłą” należy rozumieć jako osobę, która ukończyła 18 lat, ale nie ukończyła 21 lat.
- (9) Zgodnie z niniejszym zaleceniem „osoby z niepełnosprawnościami” należy rozumieć – zgodnie z art. 1 Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych – jako osoby, które mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami.

ZASADY OGÓLNE

- (10) Państwa członkowskie powinny stosować tymczasowe aresztowanie wyłącznie jako ostateczność. Preferowane powinny być środki alternatywne, w szczególności gdy przestępstwo jest zagrożone wyłącznie karą pozbawienia wolności na krótki okres lub gdy sprawcą jest dziecko.
- (11) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby osoby pozbawione wolności były traktowane z szacunkiem i godnością oraz zgodnie ze zobowiązaniami wynikającymi z praw człowieka, w tym z zakazem tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, zgodnie z art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz z art. 4 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej.
- (12) Zachęca się państwa członkowskie do takiego zarządzania pozbawieniem wolności, aby ułatwić ponowną integrację społeczną osób pozbawionych wolności, z myślą o zapobieganiu recydywie.
- (13) Przy stosowaniu niniejszego zalecenia państwa członkowskie nie powinny różnicować ze względu na kwestie takie jak pochodzenie rasowe lub etniczne, kolor skóry, płeć, wiek, stopień niepełnosprawności, orientacja seksualna, język, religia, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, majątek, urodzenie lub jakiegokolwiek inny status.

MINIMALNE NORMY DOTYCZĄCE PRAW PROCESOWYCH OSÓB PODEJRZANYCH I OSKARŻONYCH PODLEGAJĄCYCH TYMCZASOWEMU ARESZTOWANIU

Tymczasowe aresztowanie jako ostateczność i środek alternatywny wobec pozbawienia wolności

- (14) Państwa członkowskie powinny stosować tymczasowe aresztowanie wyłącznie w razie absolutnej konieczności i jako ostateczność, przy należyтым uwzględnieniu szczególnych okoliczności każdej sprawy. W tym celu państwa członkowskie powinny w miarę możliwości stosować środki alternatywne.
- (15) Państwa członkowskie powinny przyjąć domniemanie na korzyść zwolnienia. Państwa członkowskie powinny zobowiązać właściwe organy krajowe do ponoszenia ciężaru dowodu w zakresie wykazania konieczności zastosowania tymczasowego aresztowania.
- (16) Aby uniknąć niewłaściwego stosowania tymczasowego aresztowania, państwa członkowskie powinny udostępnić jak najszerzy katalog środków alternatywnych, takich jak środki alternatywne wymienione w decyzji ramowej Rady 2009/829/WSiSW⁽²³⁾ w sprawie stosowania przez państwa członkowskie Unii Europejskiej zasady wzajemnego uznawania do decyzji w sprawie środków nadzoru stanowiących alternatywę dla tymczasowego aresztowania.
- (17) Tego rodzaju środki mogłyby obejmować: a) zobowiązanie do stawienia się przed organem sądowym, w zależności od potrzeb, gdy jest to wymagane, do niezakłócania toku postępowania oraz do niepodejmowania określonych działań, w tym działań związanych z wykonywaniem zawodu lub konkretnego rodzaju zatrudnienia; b) wymóg codziennego lub okresowego meldowania się organowi sądowemu, policji lub innemu organowi; c) wymóg wyrażenia zgody na nadzór sprawowany przez agencję wyznaczoną przez organ sądowy; d) wymóg poddania się dozorowi elektronicznemu; e) wymóg zamieszkiwania pod określonym adresem, obejmujący warunki dotyczące godzin, które należy tam spędzać, lub nieobjmujący takich warunków; f) zakaz opuszczania określonych miejsc lub stref, albo wchodze-

⁽²³⁾ Decyzja ramowa Rady 2009/829/WSiSW z dnia 23 października 2009 r. w sprawie stosowania przez państwa członkowskie Unii Europejskiej zasady wzajemnego uznawania do decyzji w sprawie środków nadzoru stanowiących alternatywę dla tymczasowego aresztowania (Dz.U. L 294 z 11.11.2009, s. 20).

nia do nich, bez zezwolenia; g) zakaz spotykania się z określonymi osobami bez zezwolenia; h) wymóg złożenia paszportów lub innych dokumentów tożsamości oraz i) wymóg uiszczenia lub zabezpieczenia poręczenia majątkowego lub innych form gwarancji prawidłowego przebiegu procesu karnego.

- (18) Państwa członkowskie powinny ponadto wymagać, aby – w przypadku ustalenia poręczenia majątkowego jako warunku zwolnienia – jego kwota była proporcjonalna do sytuacji majątkowej osoby podejrzanej lub oskarżonej.

Uzasadnione podejrzenie i podstawy stosowania tymczasowego aresztowania

- (19) Państwa członkowskie powinny stosować tymczasowe aresztowanie wyłącznie w przypadku uzasadnionego dużego prawdopodobieństwa, ustalonego w drodze starannej oceny indywidualnych okoliczności, że podejrzany popełnił dane przestępstwo, oraz powinny ograniczyć podstawy prawne tymczasowego aresztowania do: a) ryzyka ucieczki; b) ryzyka ponownego popełnienia przestępstwa; c) ryzyka, że osoba podejrzana lub oskarżona utrudni tok postępowania lub d) ryzyka zagrożenia dla porządku publicznego.
- (20) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby potencjalne ryzyko określano w oparciu o indywidualne okoliczności danego przypadku, przy czym należy zwrócić szczególną uwagę na: a) charakter i wagę zarzucanego przestępstwa; b) karę, jaka może zostać nałożona w przypadku wyroku skazującego; c) wiek, stan zdrowia, charakter, wcześniejsze wyroki skazujące oraz sytuację osobistą i społeczną podejrzanego, w szczególności jego więzi społeczne oraz d) zachowanie podejrzanego, zwłaszcza sposób, w jaki wywiązał się on z wszelkich obowiązków, które mogły zostać na niego nałożone w toku poprzedniego postępowania karnego. Fakt, że podejrzany nie jest obywatelem państwa, w którym przestępstwo uważa się za popełnione, ani nie ma innych powiązań z tym państwem, nie jest sam w sobie wystarczający do stwierdzenia, że istnieje ryzyko ucieczki.
- (21) Zachęca się państwa członkowskie do stosowania tymczasowego aresztowania wyłącznie w przypadku przestępstw zagrożonych minimalną karą roku pozbawienia wolności.

Uzasadnienie decyzji o tymczasowym aresztowaniu

- (22) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby każda decyzja organu sądowego o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, przedłużeniu takiego aresztowania lub zastosowaniu środków alternatywnych była należycie umotywowana i uzasadniona oraz odnosiła się do szczególnej przesłanki dotyczącej podejrzanego lub oskarżonego, uzasadniającej pozbawienie go wolności. W decyzji należy uwzględnić również powody, dla których środki alternatywne nie zostały uznane za wystarczające, a jej odpis dostarczyć osobie, której decyzja ta dotyczy.

Okresowy przegląd tymczasowego aresztowania

- (23) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby organ sądowy okresowo weryfikował, czy podstawy tymczasowego aresztowania osoby podejrzanej lub oskarżonej są nadal ważne. Gdy tylko ustaną podstawy pozbawienia wolności danej osoby podejrzanej lub oskarżonej, państwa członkowskie powinny zapewnić jej niezwłoczne zwolnienie.
- (24) Państwa członkowskie powinny zezwolić na inicjowanie okresowego przeglądu decyzji o tymczasowym aresztowaniu przez organ sądowy na wniosek pozwanego lub z urzędu.
- (25) Państwa członkowskie powinny zasadniczo ograniczyć odstęp między przeglądami do maksymalnie jednego miesiąca, z wyjątkiem przypadków, w których podejrzany lub oskarżony ma prawo w dowolnym momencie złożyć wniosek o zwolnienie i bez zbędnej zwłoki otrzymać w jego sprawie decyzję.

Wysłuchanie osoby podejrzanej lub oskarżonej

- (26) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby podejrzany lub oskarżony został wysłuchany osobiście lub za pośrednictwem pełnomocnika w ustnym postępowaniu kontradiktoryjnym przed właściwym organem sądowym podejmującym decyzję o tymczasowym aresztowaniu. Państwa członkowskie powinny zagwarantować, aby decyzje w sprawie tymczasowego aresztowania były podejmowane bez zbędnej zwłoki.

- (27) Państwa członkowskie powinny zapewnić poszanowanie prawa podejrzanego lub oskarżonego do procesu w rozsądnym terminie. W szczególności państwa członkowskie powinny zapewnić, aby sprawy, w których zastosowano tymczasowe aresztowanie, były traktowane jako pilne i rozpatrywane z należytą starannością.

Skuteczne środki odwoławcze i prawo do odwołania

- (28) Państwa członkowskie powinny zagwarantować, aby pozbawione wolności osoby podejrzone lub oskarżone miały możliwość wszczęcia postępowania przed sądem właściwym do przeprowadzenia kontroli legalności pozbawienia ich wolności oraz, w stosownych przypadkach, do nakazania ich zwolnienia.
- (29) Państwa członkowskie powinny przyznać osobom podejrzanym lub oskarżonym, wobec których podjęto decyzję o tymczasowym aresztowaniu, prawo do odwołania się od takiej decyzji oraz poinformować je o tym prawie w momencie podejmowania decyzji.

Czas trwania tymczasowego aresztowania

- (30) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby tymczasowe aresztowanie nie trwało dłużej, niż kara, która może zostać nałożona za dane przestępstwo oraz aby nie było ono do tej kary nieproporcjonalne.
- (31) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby czas trwania zastosowanego tymczasowego aresztowania nie stał w sprzeczności z prawem osoby zatrzymanej do rozpatrzenia jej sprawy w rozsądnym terminie.
- (32) Państwa członkowskie powinny priorytetowo traktować sprawy dotyczące osoby podlegającej tymczasowemu aresztowaniu.

Odliczanie okresu tymczasowego aresztowania od prawomocnie orzeczonej kary

- (33) Państwa członkowskie powinny odliczyć każdy okres tymczasowego aresztowania odbytego przed wydaniem wyroku skazującego od długości orzeczonej następnie kary pozbawienia wolności, również w przypadku gdy został on wykonany za pośrednictwem środków alternatywnych.

MINIMALNE NORMY DOTYCZĄCE MATERIALNYCH WARUNKÓW POZBAWIENIA WOLNOŚCI

Zakwaterowanie

- (34) Państwa członkowskie powinny przydzielić każdej osobie pozbawionej wolności minimalną powierzchnię wynoszącą co najmniej 6 m² w celach indywidualnych i 4 m² w celach zbiorowych. Państwa członkowskie powinny zagwarantować, aby bezwzględne minimum przestrzeni osobistej, jaką dysponuje każda osoba pozbawiona wolności, również w celi zbiorowej, wynosiło równowartość co najmniej 3 m² na osobę. W przypadku gdy przestrzeń osobista, którą dysponuje osoba pozbawiona wolności, wynosi mniej niż 3 m² powstaje silne domniemanie naruszenia art. 3 EKPC. Przy obliczaniu dostępnej powierzchni należy uwzględnić powierzchnię zajmowaną przez meble, ale nie uwzględniać przestrzeni zajmowanej przez urządzenia sanitarne.
- (35) Państwa członkowskie powinny dopilnować, aby każde wyjątkowe ograniczenie bezwzględnego minimum powierzchni przypadającej na jedną osobę pozbawioną wolności wynoszącego 3 m² było krótkotrwałe, sporadyczne, niewielkie i aby towarzyszyła mu wystarczająca swoboda poruszania się poza celą oraz odpowiednie zajęcia poza celą. Ponadto państwa członkowskie powinny zapewnić, aby w takich przypadkach ogólne warunki pozbawienia wolności były odpowiednie oraz aby nie występowały inne czynniki pogarszające warunki pozbawienia wolności danej osoby, takie jak inne ograniczenia minimalnych wymogów w zakresie infrastruktury cel lub urządzeń sanitarnych.
- (36) Państwa członkowskie powinny zagwarantować, by cele osób pozbawionych wolności miały dostęp do światła naturalnego i świeżego powietrza.

Rozmieszczenie

- (37) Zachęca się – a w przypadku dzieci zobowiązuje się – państwa członkowskie do tego, aby w miarę możliwości osoby pozbawione wolności były rozmieszczane w ośrodkach detencyjnych znajdujących się w pobliżu ich domów lub w innych miejscach odpowiednich do celów ich resocjalizacji.

- (38) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby osoby tymczasowo aresztowane były przetrzymywane oddzielnie od osób skazanych. Kobiety należy zatrzymywać oddzielnie od mężczyzn. Dzieci nie powinny być zatrzymywane z dorosłymi, chyba że uważa się, że leży to w najlepszym interesie dziecka.
- (39) W przypadku gdy dziecko pozbawione wolności ukończyło 18 lat oraz – w stosownych przypadkach – gdy zatrzymano młodą osobę dorosłą, która nie ukończyła 21 lat, państwa członkowskie powinny zapewnić możliwość dalszego zatrzymania tej osoby w odseparowaniu od innych pozbawionych wolności dorosłych, jeżeli jest to uzasadnione, z uwzględnieniem okoliczności dotyczących danej osoby, pod warunkiem że jest to zgodne z dobrem dzieci, które są zatrzymane z tą osobą.

Higiena i warunki sanitarne

- (40) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby urządzenia sanitarne były dostępne przez cały czas i gwarantowały osobom pozbawionym wolności wystarczającą prywatność, oraz aby urządzenia te były skutecznie oddzielone strukturalnie od przestrzeni mieszkalnej celi zbiorowej.
- (41) Państwa członkowskie powinny ustanowić skuteczne środki utrzymania odpowiednich norm sanitarnych z wykorzystaniem dezynfekcji i fumigacji. Państwa członkowskie powinny ponadto zapewnić osobom pozbawionym wolności podstawowe produkty higieniczne, w tym podpaski, oraz dostępność ciepłej, bieżącej wody w celach.
- (42) Państwa członkowskie powinny zagwarantować osobom pozbawionym wolności odpowiednią czystą odzież i pościel oraz środki pozwalające utrzymać te rzeczy w czystości.

Żywnie

- (43) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby żywność była dostarczana w ilości i jakości wystarczającej do zaspokojenia potrzeb żywieniowych osoby pozbawionej wolności oraz aby była przygotowywana i podawana w higienicznych warunkach. Ponadto państwa członkowskie powinny zagwarantować osobom pozbawionym wolności stały dostęp do czystej wody pitnej.
- (44) Państwa członkowskie powinny zapewnić osobom pozbawionym wolności pożywną dietę, uwzględniającą ich wiek, poziom niepełnosprawności, zdrowie, kondycję fizyczną, religię, kulturę i charakter wykonywanej pracy.

Czas spędzany poza celą i na świeżym powietrzu

- (45) Państwa członkowskie powinny umożliwić osobom pozbawionym wolności wykonywanie ćwiczeń fizycznych na świeżym powietrzu przez co najmniej godzinę dziennie oraz zapewnić do tego celu przestronne i odpowiednie obiekty oraz sprzęt.
- (46) Państwa członkowskie powinny umożliwić osobom pozbawionym wolności spędzanie poza celą tyle czasu, ile jest potrzebne, aby pracować, kształcić się i uczestniczyć w zajęciach rekreacyjnych, niezbędnych do zapewnienia odpowiedniego poziomu interakcji międzyludzkich i społecznych. Aby zapobiec naruszeniu zakazu tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karaniam państwa członkowskie powinny zapewnić, aby wszelkie wyjątki od tej zasady w kontekście środków i reżimów zaostrzonego bezpieczeństwa, w tym umieszczenie w celi izolacyjnej, były konieczne i proporcjonalne.

Praca i edukacja osób pozbawionych wolności służące zapewnieniu ich ponownej integracji społecznej

- (47) Państwa członkowskie powinny inwestować w rehabilitację społeczną osób pozbawionych wolności z uwzględnieniem ich indywidualnych potrzeb. W tym celu państwa członkowskie powinny dążyć do zapewnienia użytecznej pracy za wynagrodzeniem. Aby wspierać skuteczną ponowną integrację społeczną osoby pozbawionej wolności i jej ponowną integrację na rynku pracy, państwa członkowskie powinny faworyzować pracę związaną ze szkoleniem zawodowym.
- (48) Aby wesprzeć osoby pozbawione wolności w przygotowaniach do zwolnienia i ułatwić ich ponowną integrację społeczną, państwa członkowskie powinny zapewnić każdej osobie pozbawionej wolności dostęp do bezpiecznych, właściwych i otwartych programów edukacyjnych (w tym nauki zdalnej), zaspokajających indywidualne potrzeby i uwzględniających aspiracje takiej osoby.

Opieka zdrowotna

- (49) Państwa członkowskie powinny zagwarantować osobom pozbawionym wolności terminowy dostęp do pomocy medycznej, w tym psychologicznej, niezbędnej do utrzymania ich zdrowia fizycznego i psychicznego. W tym celu państwa członkowskie powinny zapewnić, aby opieka zdrowotna w ośrodkach detencyjnych spełniała te same standardy, co opieka świadczona w ramach krajowego publicznego systemu opieki zdrowotnej, również w odniesieniu do leczenia psychiatrycznego.
- (50) Państwa członkowskie powinny zapewnić regularny nadzór medyczny i wspierać programy szczepień i przesiewowych badań zdrowotnych obejmujących choroby zakaźne (HIV, wirusowe zapalenie wątroby typu B i C, gruźlica i choroby przenoszone drogą płciową) oraz niezakaźne (zwłaszcza badania przesiewowe w kierunku raka), a następnie, w razie potrzeby, diagnozę i rozpoczęcie leczenia. Programy edukacji zdrowotnej mogą przyczynić się do poprawy wskaźników badań przesiewowych i kompetencji zdrowotnych. W szczególności państwa członkowskie powinny zapewnić, aby szczególną uwagę przykładano do leczenia osób pozbawionych wolności uzależnionych od narkotyków, zapobiegania chorobom zakaźnym i ich leczenia oraz do zdrowia psychicznego i zapobiegania samobójstwom.
- (51) Państwa członkowskie powinny wymagać, aby badania lekarskie przeprowadzono bez zbędnej zwłoki na początku każdego okresu pozbawienia wolności oraz po każdym przeniesieniu danej osoby.

Zapobieganie przemocy i złemu traktowaniu

- (52) Państwa członkowskie powinny stosować wszelkie zasadne środki, aby zapewnić bezpieczeństwo osób pozbawionych wolności oraz zapobiec wszelkim formom tortur lub złego traktowania. W szczególności państwa członkowskie powinny wdrożyć wszelkie zasadne środki w celu zapewnienia, aby osoby pozbawione wolności nie były narażone na przemoc lub złe traktowanie ze strony personelu ośrodka detencyjnego oraz aby traktowano je z poszanowaniem ich godności. Państwa członkowskie powinny również wymagać, aby personel ośrodka detencyjnego i wszystkie właściwe organy zapewniały ochronę osób pozbawionych wolności przed przemocą lub złym traktowaniem ze strony współosadzonych.
- (53) Państwa członkowskie powinny zapewnić nadzór nad wypełnianiem tego obowiązku dbałości oraz nad wszelkimi przypadkami użycia siły przez personel ośrodka detencyjnego.

Kontakt ze światem zewnętrznym

- (54) Państwa członkowskie powinny zapewnić osobom pozbawionym wolności prawo do odwiedzin przez członków ich rodzin oraz inne osoby, takie jak pełnomocnicy, pracownicy socjalni i lekarze. Państwa członkowskie powinny również umożliwić osobom pozbawionym wolności swobodną korespondencję listowną z takimi osobami oraz, tak często jak to możliwe, kontakt telefoniczny lub inny rodzaj kontaktu, w tym z wykorzystaniem alternatywnych środków łączności w przypadku osób z niepełnosprawnościami.
- (55) Państwa członkowskie powinny zapewnić odpowiednią infrastrukturę umożliwiającą wizyty rodzinne w warunkach przyjaznych dla dzieci, zgodnych z wymogami bezpieczeństwa, jednak mniej traumatycznych dla dzieci. Takie wizyty rodzinne powinny zapewnić utrzymanie regularnego i wartościowego kontaktu między członkami rodziny.
- (56) Państwa członkowskie powinny rozważyć umożliwienie komunikacji za pośrednictwem środków cyfrowych, takich jak wideokonferencje, między innymi po to, aby umożliwić osobom pozbawionym wolności utrzymanie kontaktu z rodziną, ubieganie się o pracę, udział w szkoleniach lub poszukiwanie mieszkania w ramach przygotowań do zwolnienia.
- (57) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby w przypadku wyjątkowego zakazu komunikowania się osób pozbawionych wolności ze światem zewnętrznym, taki środek ograniczający był absolutnie niezbędny i proporcjonalny oraz aby nie był on stosowany długoterminowo.

Pomoc prawna

- (58) Państwa członkowskie powinny zapewnić osobom pozbawionym wolności skuteczny dostęp do pełnomocnika procesowego.
- (59) Państwa członkowskie powinny przestrzegać zasady poufności spotkań i innych form komunikacji, w tym korespondencji prawnej, między osobami pozbawionymi wolności a ich adwokatami lub radcami prawnymi.

- (60) Państwa członkowskie powinny zapewnić osobom pozbawionym wolności dostęp do dokumentów związanych z dotyczącym ich postępowaniem sądowym lub umożliwić im posiadanie tych dokumentów.

Wnioski i skargi

- (61) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby wszystkie osoby pozbawione wolności były jasno informowane o zasadach obowiązujących w danym ośrodku detencyjnym.
- (62) Państwa członkowskie powinny ułatwić osobom pozbawionym wolności skuteczny dostęp do procedury umożliwiającej oficjalne zakwestionowanie aspektów ich życia podczas odbywania kary pozbawienia wolności. W szczególności państwa członkowskie powinny zapewnić osobom pozbawionym wolności możliwość swobodnego składania poufnych wniosków i skarg dotyczących ich traktowania, z wykorzystaniem wewnętrznych i zewnętrznych mechanizmów składania skarg.
- (63) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby skargi osób pozbawionych wolności były szybko i rzetelnie rozpatrywane przez niezależny organ lub sąd uprawniony do zarządzania środkami zaradczymi, w szczególności środkami kładącymi kres wszelkim naruszeniom zakazu tortur i nieludzkiego lub poniżającego traktowania.

Środki szczególne dotyczące kobiet i dziewcząt

- (64) Państwa członkowskie powinny uwzględniać szczególne potrzeby fizyczne, zawodowe, społeczne i psychologiczne kobiet i dziewcząt, jak również dotyczące ich wymogi sanitarne i w zakresie opieki zdrowotnej, przy podejmowaniu decyzji wpływających na jakikolwiek aspekt pozbawienia ich wolności.
- (65) Państwa członkowskie powinny umożliwiać osobom pozbawionym wolności poród w szpitalu poza ośrodkiem detencyjnym. Jeżeli dziecko urodzi się jednak w ośrodku detencyjnym, państwa członkowskie powinny zapewnić wszelkie niezbędne wsparcie i udogodnienia w celu ochrony więzi między matką a dzieckiem oraz zabezpieczenia ich dobrostanu fizycznego i psychicznego, w tym odpowiednią opiekę zdrowotną przed porodem i po nim.
- (66) Państwa członkowskie powinny zezwolić osobom pozbawionym wolności, które mają dzieci w okresie niemowlęcym, na zatrzymanie ich przy sobie w ośrodku detencyjnym, jeżeli jest to zgodne z dobrem dziecka. Państwa członkowskie powinny zapewnić specjalne zakwaterowanie i zastosować wszelkie odpowiednie, przyjazne dziecku środki, aby zapewnić zdrowie i dobrobyt takich dzieci przez cały okres wykonywania kary.

Środki szczególne dotyczące cudzoziemców

- (67) Państwa członkowskie powinny zapewnić cudzoziemcom i innym osobom pozbawionym wolności, które mają szczególne potrzeby językowe, odpowiedni dostęp do profesjonalnych usług tłumaczenia ustnego oraz tłumaczenie materiałów pisemnych na zrozumiały dla nich język.
- (68) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby cudzoziemcy byli bez zbędnej zwłoki informowani o przysługującym im prawie żądania kontaktu ze służbami dyplomatycznymi lub konsularnymi państwa, którego są obywatelami, oraz prawie skorzystania z odpowiednich udogodnień na potrzeby takich kontaktów.
- (69) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby przekazano tym osobom informacje o pomocy prawnej.
- (70) Państwa członkowskie powinny dopilnować, aby poinformowano cudzoziemców o możliwości złożenia wniosku o przekazanie wykonania ich kary lub środków nadzoru do państwa, którego są obywatelami lub w którym mają miejsce stałego pobytu, przewidzianej m. in. w decyzji ramowej 2008/909/WSiSW i decyzji ramowej 2009/829/WSiSW.

Środki szczególne dotyczące dzieci i młodych osób dorosłych

- (71) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby dobro dziecka było priorytetem we wszystkich sprawach związanych z pozbawieniem go wolności oraz aby jego szczególne prawa i potrzeby były brane pod uwagę przy podejmowaniu decyzji mających wpływ na jakikolwiek aspekt pozbawienia go wolności.

- (72) W przypadku dzieci państwa członkowskie powinny ustanowić odpowiedni i wieloprotokołowy system pozbawienia wolności, który będzie służył zapewnieniu i zachowaniu ich zdrowia oraz rozwoju fizycznego, psychicznego i emocjonalnego, prawa do kształcenia i szkolenia, skutecznego i regularnego korzystania z prawa do życia rodzinnego oraz dostępu do programów sprzyjających ich ponownej integracji społecznej.
- (73) Każde zastosowanie środków dyscyplinarnych, w tym umieszczenie w celi izolacyjnej, użycie przymusu lub siły, powinno wynikać z rygorystycznych względów konieczności i proporcjonalności.
- (74) Zachęca się państwa członkowskie, aby w stosownych przypadkach korzystały wobec młodocianych przestępców, którzy nie ukończyli 21 roku życia, z systemu zakładów poprawczych.

Środki szczególne dotyczące osób z niepełnosprawnościami lub cierpiących na poważne schorzenia

- (75) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby osoby z niepełnosprawnościami lub inne osoby cierpiące na poważne schorzenia otrzymały odpowiednią opiekę porównywalną z opieką świadczoną w ramach krajowego publicznego systemu opieki zdrowotnej, uwzględniającą ich szczególne potrzeby. W szczególności państwa członkowskie powinny zapewnić, aby osoby, u których zdiagnozowano zaburzenia zdrowia psychicznego, otrzymały profesjonalną i specjalistyczną opiekę, w razie potrzeby w wyspecjalizowanych instytucjach lub w wydzielonych częściach ośrodka detencyjnego pod nadzorem lekarza, a także, aby w razie potrzeby osobom pozbawionym wolności zapewniano w ramach przygotowań do zwolnienia ciągłość opieki zdrowotnej.
- (76) Państwa członkowskie powinny zwrócić szczególną uwagę na zaspokojenie potrzeb pozbawionych wolności osób z niepełnosprawnościami lub osób cierpiących na poważne schorzenia i zapewnienie tym osobom dostępności odpowiednich materialnych warunków i systemu pozbawienia wolności. Powinno to również obejmować zapewnienie takim osobom odpowiednich zajęć.

Środki szczególne dotyczące ochrony innych osób pozbawionych wolności o szczególnych potrzebach lub wymagających szczególnego traktowania

- (77) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby pozbawienie wolności nie pogłębiało marginalizacji osób ze względu na ich orientację seksualną, pochodzenie rasowe lub etniczne, przekonania religijne lub z jakiegokolwiek innego powodu.
- (78) Państwa członkowskie powinny wdrożyć wszelkie zasadne środki, aby zapobiec przemocy wobec osób lub innemu złemu traktowaniu tych osób, takiemu jak znęcanie fizyczne i psychiczne lub wykorzystywanie seksualne ze względu na ich orientację seksualną, pochodzenie rasowe lub etniczne, przekonania religijne lub z jakiegokolwiek innego powodu przez personel ośrodka detencyjnego lub inne osoby pozbawione wolności. Państwa członkowskie powinny zapewnić stosowanie szczególnych środków ochrony, jeżeli istnieje ryzyko, że dojdzie do takiej przemocy lub złego traktowania.

Inspekcje i monitorowanie

- (79) Państwa członkowskie powinny ułatwiać niezależnym organom przeprowadzanie regularnych inspekcji służących ocenie, czy ośrodki detencyjne są zarządzane zgodnie z wymogami prawa krajowego i międzynarodowego. W szczególności państwa członkowskie powinny zapewnić nieograniczony dostęp Europejskiemu Komitetowi do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu oraz sieci krajowych mechanizmów prewencji.
- (80) Państwa członkowskie powinny przyznać dostęp do ośrodków detencyjnych parlamentarzystom krajowym; zachęca się je do przyznania podobnego dostępu posłom do Parlamentu Europejskiego.
- (81) Państwa członkowskie powinny również rozważyć organizowanie regularnych wizyt sędziów, prokuratorów i pełnomocników procesowych w ośrodkach detencyjnych i innych strzeżonych ośrodkach w ramach szkolenia kadr wymiaru sprawiedliwości.

Środki szczególne służące przeciwdziałaniu radykalizacji postaw w więzieniach

- (82) Zachęca się państwa członkowskie do przeprowadzenia wstępnej oceny ryzyka w celu określenia właściwego systemu pozbawienia wolności mającego zastosowanie do osób podejrzanych o terroryzm i brutalny ekstremizm lub za nie skazanych.

- (83) Na podstawie takiej oceny ryzyka można zdecydować, że osoby te będą odbywały karę pozbawienia wolności razem – w oddzielnym skrzydle dla terrorystów – lub, że zostaną one rozproszone wśród ogółu osadzonych w danym zakładzie karnym. W tym ostatnim przypadku państwa członkowskie powinny uniemożliwić takim osobom bezpośredni kontakt z tymi osobami pozbawionymi wolności, które znajdują się w szczególnie trudnej sytuacji.
- (84) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby administracja więzienna regularnie przeprowadzała kolejne oceny ryzyka (na początku i w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności oraz przed zwolnieniem z ośrodka osób podejrzanych o terroryzm i brutalny ekstremizm lub za nie skazanych).
- (85) Zachęca się państwa członkowskie do zapewnienia ogólnych szkoleń uświadamiających dla wszystkich pracowników oraz szkoleń dla pracowników wyspecjalizowanych z zakresu wczesnego rozpoznawania oznak radykalizacji. Państwa członkowskie powinny również rozważyć zapewnienie odpowiedniej liczby dobrze wyszkolonych kapelanów więziennych reprezentujących różne religie.
- (86) Państwa członkowskie powinny wdrożyć środki zapewniające realizowanie w zakładzie karnym programów resocjalizacji i deradykalizacji oraz programów służących zaprzestaniu stosowania przemocy w ramach przygotowań do zwolnienia, a także realizowanie takich programów po zwolnieniu, aby wspierać ponowną integrację społeczną osób pozbawionych wolności skazanych za terroryzm i brutalny ekstremizm.

MONITOROWANIE

- (87) Państwa członkowskie powinny poinformować Komisję o działaniach następczych podjętych w związku z niniejszym zaleceniem w ciągu 18 miesięcy od jego przyjęcia. Na podstawie tych informacji Komisja powinna monitorować środki podjęte przez państwa członkowskie i dokonywać ich oceny oraz przedłożyć sprawozdanie Parlamentowi Europejskiemu i Radzie w terminie 24 miesięcy od daty przyjęcia niniejszego zalecenia.

Sporządzono w Brukseli dnia 8 grudnia 2022 r.

W imieniu Komisji
Didier REYNDERS
Członek Komisji